

TEMIDA

2023, vol. 26, br. 1, str. 25-44

ISSN: 1450-6637

DOI: <https://doi.org/10.2298/TEM2301025R>

Originalni naučni rad

Primljeno: 14.2.2023.

Odobreno za štampu: 26.4.2023.

Nasilje u porodici tokom pandemije virusa COVID-19 na teritoriji Kragujevca: Pandemija unutar pandemije?

VIŠNJA RANĐELOVIĆ*

VLADIMIR ŠEBEK

SNEŽANA SOKOVIĆ

VLADIMIR JANJIĆ

Predmet rada je nasilje u porodici tokom pandemije COVID-19. U radu su prikazani rezultati istraživanja o stanju prijavljenog nasilja u porodici tokom pandemije virusa COVID-19 na teritoriji Policijske uprave Kragujevac sa ciljem ostvarivanja dubljeg uvida u mehanizme viktimizacije nasiljem u porodici tokom pandemije. Rezultati istraživanja ukazuju na nove obrasce viktimizacije, novo nasilje i nove kategorije učinilaca, kao i na povećanje obima povratničkog nasilja u porodici, zbog čega se može postaviti pitanje da li padajući trend prijavljenog nasilja u kritičnom periodu odražava realno stanje ove vrste nasilja tokom pandemije. Može se opravdano pretpostaviti da je u vreme pandemije zbog socijalne izolacije i stalne prisutnosti nasilnika, kao i zbog domaće nerazvijenosti posebnih mehanizama prijave nasilja pozivom za pomoć, nasilje u porodici i u domaćim uslovima u vreme COVID-19 pandemije u većoj meri ostalo „zaključano“ unutar porodice.

Ključne reči: *pandemija, COVID-19, nasilje u porodici, učinioci, žrtve.*

---

* Dr Višnja Ranđelović je docentkinja na Pravnom fakultetu Univerziteta u Kragujevcu.
E-mail: vmilekic@jura.kg.ac.rs.

Dr Vladimir Šebek je docent na Pravnom fakultetu Univerziteta u Kragujevcu.
E-mail: vsebek@jura.kg.ac.rs.

Dr Snežana Soković je redovna profesorka na Pravnom fakultetu Univerziteta u Kragujevcu.
E-mail: ssnezana@jura.kg.ac.rs.

Dr Vladimir Janjić je redovni profesor na Fakultetu medicinskih nauka Univerziteta u Kragujevcu. E-mail: vladadok@yahoo.com.

Uvod

O nasilju u porodici se već dugo govori kao o globalnoj pandemiji, koja je zahvatila sve države i slojeve društva. Tokom pandemije virusa COVID-19 o nasilju u porodici počinje da se govori kao o „nevidljivoj pandemiji“, „dvostruko-koj pandemiji“, „skrivenoj pandemiji unutar pandemije“, „tempiranoj bombi“ i „savršenoj oluji“ (Bettinger-Lopez, Bro, 2020; Neil, 2020). I dok se tokom pandemije smatralo da se uvođenjem mera zatvaranja stvaraju bezbedni uslovi kako bi se ljudi zaštitili od zaraze, za žrtve nasilja u porodici kuća nije predstavljala bezbedno mesto.

Istraživanja nasilja u porodici tokom kriznih perioda (prirodne katastrofe, industrijske havarije, ratna stanja) ukazuju da krizna stanja povećavaju ranjivost žrtava nasilja, pogotovo žena, a da rukovođenje kriznim situacijama izostavlja ili značajno marginalizuje reakcije na nasilje u porodici (Enarson, 1999: 746; Canadian Red Cross, 2012: 9). Vanredna socijalna stanja i krize dodatno ojačavaju postojeće relacije moći i dominacije u zajednicama, a prinudna socijalna izolovanost intenzivira postojeće slabosti u ljudskim vezama i izaziva nove konfliktne situacije, što dovodi do porasta stope nasilja u porodici i njegovog ispoljavanja u težim oblicima, uz istovremeno otežavanje mogućnosti njegovog prijavljivanja ili napuštanja nasilne veze (Enarson, 1999: 746; Parkinson, 2019; Kovčo Vukadin, Škarica, 2021: 27). Povezanost porasta nasilja u porodici i kriznih perioda objašnjava se činjenicom da krizni periodi samo otkrivaju postojeće nasilje u porodici ili pogoršavaju nasilje u porodici koje je i ranije postojalo, dok rast nasilja u porodici nakon perioda kriza uključuje nove slučajeve nasilja, pretežno od strane muških članova porodice (Parkinson, 2019). Krizne situacije karakteriše trend porasta ove vrste nasilja, koje se, i u ovim situacijama, odvija po obrascima rodno zasnovanog nasilja pa su žrtve najčešće žene (Seddighi i dr., 2021). Faktori rizika za pojavu nasilja u porodici, kao što su rodno zasnovane nejednakosti i diskriminacije, socijalna izolovanost, zloupotreba alkohola i drugih supstanci, nejednaka primanja, nepostojanje ili nefunkcionisanje sistema zaštite i zloupotreba moći, uglavnom postoje i pre nego što dođe do prirodne katastrofe ili humanitarne krize, ali se tokom njihovog trajanja intenziviraju (Canadian Red Cross, 2012: 10; Despotović, 2022: 338-339).

Za razliku od ranijih kriznih perioda, koji su kao posledica prirodnih katastrofa ili oružanih sukoba povećavali mobilnost jer su ljudi ostajali bez svojih

domova ili su bili prinuđeni da ih napuštaju, kriza izazvana pandemijom virusa COVID-19 je dovela do drastičnog smanjenja osnovne svakodnevne rutinske mobilnosti. I dok su promenjene okolnosti u svakodnevnim aktivnostima ljudi u 2020. godini predstavljale smanjenje prilika za činjene određenih krivičnih dela (na primer, imovinskih), vršenje krivičnih dela vezanih za privatnu sferu života, čije su žrtve bliske osobe, dobilo je podsticajni kontekst. Neuobičajeno dugo vreme koje su članovi porodice širom planete provodili jedni sa drugima, ne po sopstvenom izboru nego prinudom nametnutih mera zatvaranja radi sprečavanja širenja zaraze, pokrenulo je postojeće faktore rizika za nasilje u porodici, stvorilo je nove oblike nasilja (Xue i dr., 2020: 2), intenziviralo učestalost nasilja a postojeće nasilje je uvelo u teže oblike (Ertan i dr., 2020: 2), i dovelo do novih oblika viktimizacije (Nikolić-Ristanović, 2021: 163-166). Nasilje u porodici, koje se najčešće i dešava iza zatvorenih vrata, usled sprovedenih mera i u bukvalnom smislu ostaje „zatvoreno“ unutar porodice (Bradbury-Jones, Isham, 2020: 2047). Ove okolnosti nasilnicima daju još veću slobodu da nasilje vrše bez razmišljanja o posledicama, a žrtvama otežavaju i onemogućavaju da prijave nasilje zbog stalnog prisustva nasilnika.

Polazeći od smanjene mogućnosti žrtava da prijave nasilje, a posmatrajući rast nasilja u porodici kao predvidivu pojavu u kriznim uslovima, nadležni organi i organizacije širom sveta su se pripremili na porast stope nasilja u porodici tokom perioda zatvaranja usled COVID-19 i uvele u javni život različite mere podrške u prijavljivanju nasilja. Uspostavljane su besplatne telefonske linije za pomoć otvorene 24/7 i onlajn platforme za prijavljivanje nasilja (Francuska, Velika Britanija, Indija, Liban); omogućeno je prijavljivanje i traženje pomoći putem tekstualnih poruka, mejlova i drugih onlajn vidova komunikacije (Kanada); osmišljen je sistem kodirane komunikacije, poput izgovaranja kodne reči „maska 19“ u apotekama (Francuska, Španija, Holandija); sigurne kuće i skloništa su bile prilagođene novonastalim uslovima (pretvaranje hotela u sigurne kuće, mogućnost onlajn prijavljivanja za prijem u sigurnu kući - Francuska, Italija). Uporedo su unapređeni uslovi za nesmetano funkcionisanje policijskog i pravosudnog sistema u slučajevima nasilja u porodici uprkos merama zatvaranja (Australija) (Ertan i dr., 2020: 2; Brink i dr., 2021: 1069-1070).¹

¹ Više o merama preduzetim za zaštitu prava žena, pogotovo zaštitu od nasilja u porodici tokom pandemije virusa COVID-19 u pojedinim evropskim zemljama videti u: Council of Europe, Promoting and Protecting Women's Rights at National Level. Dostupno na: [https://www.coe.int/en/web/genderequality/promoting-and-protecting-women-s-rights#{%2263001324%22:\[3\]}](https://www.coe.int/en/web/genderequality/promoting-and-protecting-women-s-rights#{%2263001324%22:[3]}), stranici pristupljeno 15.1.2023.

Iskustva u odnosu na prijavljeno nasilje u porodici tokom COVID-19 pandemije su različita (Lukić, 2021: 280-281). Veliki broj zemalja, poput Italije (Council of Europe, 2020), Španije (Rodriguez-Jimenez, Fares-Otero, Garcia-Fernandez, 2020: 299; Instituto Mujer, n.d.: 14), Ujedinjenog Kraljevstva (Grier-son, 2020), Francuske (Campbell, 2020: 2; Council of Europe, 2020), Sjedinjenih Američkih Država (Boserup, McKenney, Elkbuli, 2020: 2753; Wheeler, Lovell, 2020), Kine (Fraser, 2020: 5), Argentine, Kipra, Singapura (UN Women, 2020), Bangladeša (Islam Sifat, 2020: 2), Indije (Maji Bansod, Singh, 2022: 376-377), beleži značajan porast prijava nasilja u porodici i putem poziva za pomoć korišćenjem specijalnih telefonskih linija, posebnih aplikacija, onlajn platformi, kao i putem podnošenja prijava policiji. Neke zemlje, poput Grčke (Artinopolou, 2021: 9-10), Portugalije (Ribeiro i dr., 2022: 1234), Bosne i Hercegovine, beleže stagnaciju ili smanjenje prijava policiji a povećanje prijava putem poziva za pomoć (Grbić Pavlović, 2020: 14-17). U pojedinim državama, kao što su Čile, Bolivija (Bettinger-Lopez, Bro, 2020: 2) i Rumunija (Bonea, Buligescu, Mihaiu, 2022: 41), tokom pandemije virusa COVID-19 nije zabeležen porast broja prijava nasilja u porodici, ili je čak došlo do njegovog pada. Evidentno je da su mogućnosti za prijavu nasilja putem poziva za pomoć široko korišćene u svim državama u kojima je to bilo moguće i u većoj meri u odnosu na obraćanje policiji. Primećeno je u nekim zemljama i da povećanje u pozivima u pomoć zbog nasilja u porodici tokom karantina, dolazi od trećih lica (komšija, drugih lica koja žive u blizini), a ne od samih žrtava nasilja (Ivandić, Kirchmaier, Linton, 2020: 21-22).

Prema istraživanju sprovedenom u Republici Srbiji radi procene uticaja krize izazvane virusom COVID-19 na efikasnost institucionalnog odgovora na rodno zasnovano nasilje, statistički podaci Ministarstva unutrašnjih poslova ukazuju na smanjenje broja prijavljenih slučajeva nasilja u porodici u martu (pad za 8,2%) i aprilu 2020. godine (pad za 11,5%) u odnosu na iste mesece prethodne godine, dok je u maju 2020. godine zabeležen blagi porast (porast za 0,8%) u odnosu na isti mesec prethodne godine. Zabeležen je manji broj podnetih krivičnih prijava za krivično delo nasilje u porodici tokom aprila (pad za 7%), ali i blagi porast u broju podnetih krivičnih prijava u martu (porast za 1%) i maju 2020. godine (porast za 3,4) u odnosu na uporedne mesece 2019. godine. U pogledu učinilaca nasilja, zabeleženo je najveće povećanje u nasilju sinova nad majkama (za 41,9%), a u pogledu učiniteljki povećanje je zabeleženo u nasilju majki nad ćerkama i ćerkama nad majkama. U sva tri meseca

vanrednog stanja beleži se i porast muških žrtava nasilja u porodici i to u vidu nasilja očeva nad sinovima, sinova nad očevima i na relaciji brat - brat, kao i blagi porast nasilja žena nad muškarcima (za 17% u martu i 8,2% u maju) (Brejtvejt, 2021: 62-63). Broj poziva upućenih nacionalnom SOS telefonu se smanjio tokom vanrednog stanja u odnosu na isti period prethodne godine za 6,8%, što se obrazlaže činjenicom da su žene tokom perioda zatvaranja bile prinuđene da dele prostor sa nasilnikom, što je smanjilo mogućnost pozivanja SOS telefona, dok se smanjenje broja žrtava kojima je bio potreban smeštaj u sigurnim kućama tokom vanrednog stanja obrazlaže otežanim prijemom u sigurne kuće usled obaveznog testiranja na virus COVID-19 (Brejtvejt, 2021: 96).

Usled suočavanja sa približno istom stopom prijava za nasilje u porodici pre i tokom pandemije virusa COVID-19 u Republici Srbiji, a imajući u vidu da je u većini drugih država zabeležen porast u prijavama ove vrste nasilja tokom pandemije, što je u skladu i sa ranije sprovedenim istraživanjima o nasilju u porodici u periodima kriza, može se postaviti pitanje da li beleženje ovakvog trenda u Srbiji odražava realno stanje ove vrste nasilja tokom pandemije. Predmet rada jeste upoznavanje realnog stanja nasilja u porodici i njegovih posebnih karakteristika tokom pandemije COVID-19 na osnovu rezultata istraživanja prijavljenog nasilja na teritoriji grada Kragujevca.

Metodologija istraživanja nasilja u porodici u vreme pandemije COVID-19 na teritoriji PU Kragujevac

Predmet i cilj istraživanja

Predmet istraživanja jeste stanje nasilja u porodici u vreme COVID-19 epidemije na teritoriji Kragujevca. Istraživanje je imalo za cilj uočavanje promena u obimu i strukturi nasilja u porodici u periodu intenzivnih mera ograničenja kretanja izazvanih epidemijom COVID-19 na osnovu prijava za nasilje u porodici. Krajnji cilj je predstavljalo retrospektivno kritičko sagledavanje realnog stanja nasilja u porodici u kritičnom periodu u odnosu na prijavljeno nasilje u porodici.

Metod

Primenjeni metodološki postupak uključuje kvantitativnu i kvalitativnu analizu statističkih podataka radi uvida u trendove i strukturu nasilja u porodici prijavljenog Policijskoj upravi (u nastavku: PU) Kragujevac u periodu 2019-2021. godine, i radi izdvajanja posebnih pokazatelja za period primene najintenzivnijih mera ograničenja kretanja u periodu mart-maj 2020. godine. Nakon kvantifikacije podataka po zadatim parametrima vršena je njihova komparacija po periodima posmatranja kako bi se utvrdile relevantne kvantitativne promene, rast, pad ili stagnacija. Kvalitativna analiza dobijenih podataka usmerena je na utvrđivanje moguće povezanosti kvantitativnih promena različitih parametara po relevantnim vremenskim periodima, radi dobijanja saznanja o strukturalnim promenama prijavljenog nasilja u porodici u osnovnom periodu posmatranja. Uporedna analiza dobijenih podataka za područje PU Kragujevac sa podacima dobijenim u ranije sprovedenom istraživanju za teritoriju cele Srbije usmerena je na uočavanje ponavljanja trendova i strukture u prijavljenom nasilju na užem prostoru, odnosno na utvrđivanje varijacija u odnosu na stanje u Srbiji za posmatrani period.

Prostorni i vremenski okvir istraživanja

Istraživanje je prostorno ograničeno na područje Policijske uprave Kragujevac (opštine Aranđelovac, Batočina, Knić, Kragujevac, Lapovo, Rača i Topola) sa ciljem dublje analize stanja nasilja u porodici za navedeno područje, kao i sa ciljem uočavanja ponavljanja trendova i strukture, ili eventualnih varijacija, u odnosu na stanje nasilja u porodici za Srbiju u posmatranom periodu. Osnovni period posmatranja odnosi se na mesece kada je u Srbiji na snazi bilo vanredno stanje, na mart, april i maj 2020. godine. Uporedni period je ograničen na iste mesece prethodne, odnosno 2019. godine, a kontrolni period na iste mesece naredne, 2021. godine.

Opis uzorka

U cilju postizanja kredibilne reprezentativnosti u sprovedenom istraživanju u odnosu na okvir uzorkovanja (sve prijave nasilja u porodici na teritoriji PU Kragujevac u relevantnom vremenskom periodu) nije izdavan poseban

uzorak. Istraživanjem su obuhvaćene sve prijave događaja nasilja u porodici podnete Policijskoj upravi Kragujevac tokom 2019, 2020. i 2021. godine, što je ukupno 3516 prijava. Posebno su izdvojeni svi prijavljeni događaji tokom osnovnog perioda posmatranja (mart, april i maj 2020. godine) - 315 prijava, kao i tokom uporednog perioda (mart, april i maj 2019. godine) - 328 prijava, i kontrolnog perioda (mart, april i maj 2021. godine) - 271 prijava. Istraživačku jedinicu predstavlja prijavljeni događaj nasilja u porodici, a ne krivična prijava za izvršeno krivično delo nasilja u porodici. S obzirom na to da svi prijavljeni događaji nasilja iz formalnih i drugih razloga ne rezultiraju podnošenjem krivične prijave (iako predstavljaju nasilje u porodici), prijavljeni događaji nasilja u većoj meri odražavaju realno postojeće nasilje nego što je to slučaj sa krivičnim prijavama.

Postupak prikupljanja podataka

U cilju prikupljanja podataka, poslat je upit Ministarstvu unutrašnjih poslova Srbije, Policijskoj upravi Kragujevac, kojim su traženi podaci koji se odnose na broj prijava nasilja, vremenske periode, mesto izvršenja, kontekst nasilja, vrstu učinjenog nasilja i odnos između žrtava i osobe optužene za viktimizaciju. Podaci su dobijeni korišćenjem platforme Jedinственог информационог система Министарства унутрашњих послова (JIS). Dobijeni podaci su analizirani primenom kvantitativne i kvalitativne metodologije. Za analizu kvantitativnih podataka primenjena je deskriptivna statistika.

Istraživačka pitanja

Polazeći od raspoloživih podataka i od činjenice da prijavljeno nasilje u porodici u vreme pandemije COVID-19 u Srbiji beleži pad za razliku od preovlađujućeg kroskulturnog trenda rasta na koji ukazuju brojne inostrane studije, postavljeno je nekoliko istraživačkih pitanja:

- 1) Koje su karakteristike prijavljenog nasilja u porodici u posmatranom periodu (trend, struktura, karakteristike prijavljenih učinilaca i žrtava i njihov međusobni odnos) i kakav je njihov odnos prema karakteristikama prijavljenog nasilja u porodici za čitavu teritoriju Srbije za isti period?
- 2) Da li postoje specifičnosti u odnosu na posmatrane parametre za vreme najintenzivnijih mera ograničenja kretanja (mart, april i maj 2020. godine)

- u odnosu na prethodni (2019. godina) i naknadni vremenski period (2021. godina)?
- 3) Da li eventualne specifičnosti u odnosu na posmatrani period ukazuju na promenu oblika i strukture u smislu novonastalog nasilja u porodici u kritičnom periodu ili se radi o već prisutnom nasilju koje eskalira i uključuje nove forme i nove učinioce?
  - 4) Da li zabeležen pad u prijavama nasilja u porodici u Srbiji tokom vanrednog stanja usled pandemije virusa COVID-19 odražava realnu sliku stanja ove vrste nasilja u tom periodu?

Rezultati istraživanja nasilja u porodici u vreme pandemije COVID-19 na teritoriji PU Kragujevac

Rasprostranjenost prijavljenih događaja nasilja u porodici za posmatrani period istraživanja na teritoriji PU Kragujevac ima trend blagog pada broja ukupnih prijava. U posmatranom periodu mart-maj 2020. godine, analizirani uzorak istraživanja predstavlja 4,7% ukupnog broja prijavljenih događaja nasilja u porodici na teritoriji Republike Srbije. U okviru opšteg trenda pada prijava nasilja u porodici u Srbiji u ovom periodu, za teritoriju PU Kragujevac u doba proglašenja epidemije virusa COVID-19 beleži se povećanje udela prijavljenog nasilja u porodici u odnosu na ukupan broj prijava u Srbiji. Tokom posmatranih celogodišnjih perioda (2019., 2020. i 2021. godina) najzastupljeniji oblik prijavljenog nasilja bilo je psihičko nasilje, sa gotovo dve trećine od ukupnog broja prijava. Sledi fizičko nasilje, dok je ekonomsko nasilje doživelo oko 2 do 3% žena, a seksualno nasilje manje od jednog procenta žena. I u posmatranom periodu mart-maj 2020. godine održava se ista struktura prijavljenog nasilja po vrsti sa manjim rastom prijavljenog ekonomskog nasilja.

U pogledu mesta izvršenja nasilja u porodici i broja prijava u posmatranom periodu uočava se razlika po opštinama. Na teritoriji grada Kragujevca je zabeležen trend pada prijava u periodu mart-maj 2020. godine u odnosu na isti period 2019. godine, dok većina manjih mesta u posmatranom periodu beleži porast prijava događaja nasilja u porodici, sa izuzetkom teritorije Lapova gde je zabeleženo jedno nasilje manje u odnosu na isti period 2019. godine (Tabela 1).

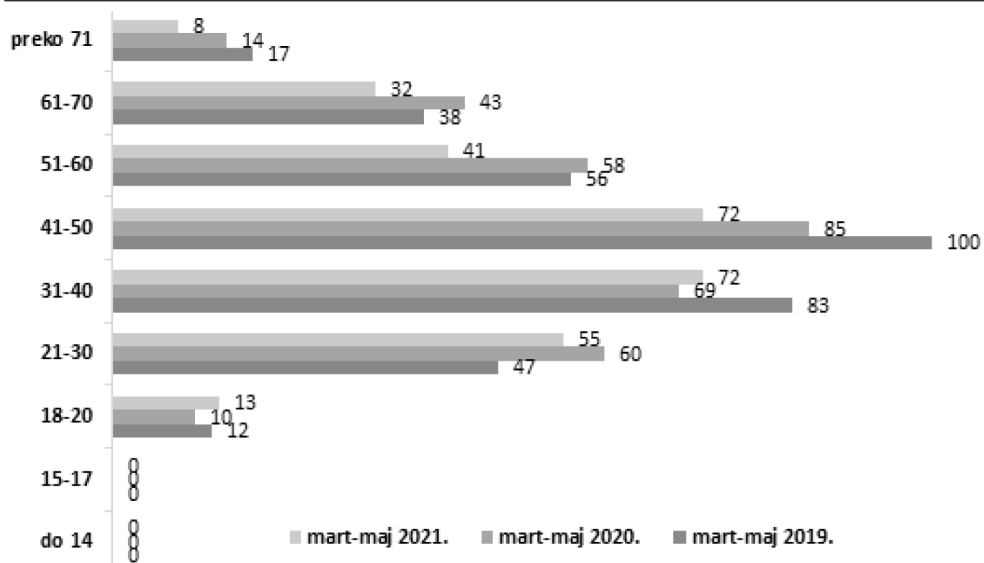

Tabela 1. Broj prijava nasilja u porodici za region grada Kragujevca u periodu mart-maj tokom 2019, 2020. i 2021. godine

Region-opština	2019	2020			2021
	N	N	+/-	%	N
Kragujevac	219	172	↓48	(-21,9%)	168
Arandjelovac	50	57	↑7	(+14%)	57
Topola	21	31	↑10	(+47,6%)	19
Rača	12	22	↑10	(+83,3%)	13
Knić	11	15	↑4	(+36,4%)	7
Lapovo	11	10	↓1	(-9,1%)	4
Batočina	5	8	↑3	(+60%)	3

U najvećem broju slučajeva prijavljeno nasilje je izvršeno u periodu nakon 12:00 časova do ponoći. Nešto više od jedne trećine događaja je prijavljeno između 12:00 i 18:00 časova, i između 18:00 do 24:00 časova, pri čemu se za posmatrani period beleži lagani rast za period od 12:00 do 18:00 časova i lagani pad za period od 18:00 do 24:00 časova.

Prijavljeni učinioci nasilja u porodici pripadaju svim starosnim kategorijama punoletnih lica. Tokom sve tri posmatrane godine, najzastupljeniji su učinioci u srednjim godinama, tj. između 41 i 50 godina, i 31 i 40 godina, koji čine skoro polovinu prijavljenih učinilaca. Sa godinama starosti broj nasilnika opada, pa ih je u kategoriji 51-60 godina oko 15-17%, a od 61-70 godina u proseku 11%. U najmlađoj kategoriji od 18-20 godina bilo je najmanje prijavljenih učinilaca, mada njihova participacija pokazuje blagi rast. Uočava se promena starosne strukture učinilaca u kritičnom periodu mart-maj 2020. godine, kada je zabeležen manji broj učinilaca u inače najzastupljenijim kategorijama, dok je najviši rast od 3,4% zabeležen u starosnoj kategoriji 21-30 godina. Manji rast beleže i starosne kategorije od 51-60 i 61-70 godina (Grafikon 1).

Grafikon 1. Učinioci nasilja u porodici – starosna struktura za period mart-maj 2019-2021

Posmatrano prema polu učinilaca, u odnosu i na posmatrane godine, kao i u odnosu na posmatran period, dominiraju muškarci kao učinioci sa udelom od preko 80%. Posmatrani period izolacije beleži blagi porast žena kao učinilaca u odnosu na populaciju žena kao učinilaca na godišnjem nivou, ali se incidenca muškaraca kao učinilaca zadržava u značajnom obimu.

I u ovom istraživanju, tokom posmatranih celogodišnjih perioda, se pokazalo da se nasilje u porodici najčešće vrši između supružnika, te da je suprug najčešće prijavljeni učinilac (nešto više od petine svih učinilaca). U svim posmatranim godinama kao drugi po brojnosti jeste sin kao učinilac, a potom otac. Ispod deset procenata u svim posmatranim godinama kao učinioci su prijavljeni emotivni partner, bivši suprug ili nevenčani suprug. U periodu mart-maj 2020. godine, u odnosu na isti period prethodne godine, suprug je, takođe, najzastupljeniji učinilac nasilja (četvrtina slučajeva), dok je udeo sina kao učinioca drugi po brojnosti. U kritičnom periodu mart-maj 2020. godine se uočava povećano učešće sina u prijavljenom nasilju u odnosu na 2019. godinu, i to povećanje se zadržava u 2021. godini. Treći po brojnosti tokom posmatranog perioda 2020. godine jeste otac kao učinilac, dok ove kategorije u 2021. godini nema među prvih pet. Kategorije nevenčanog supruga, emotivnog partnera, bivšeg supruga su u kritičnom periodu mart-maj 2020. godine po brojnosti nakon prikazanih, i čine pojedinačno udeo oko 7-8%.

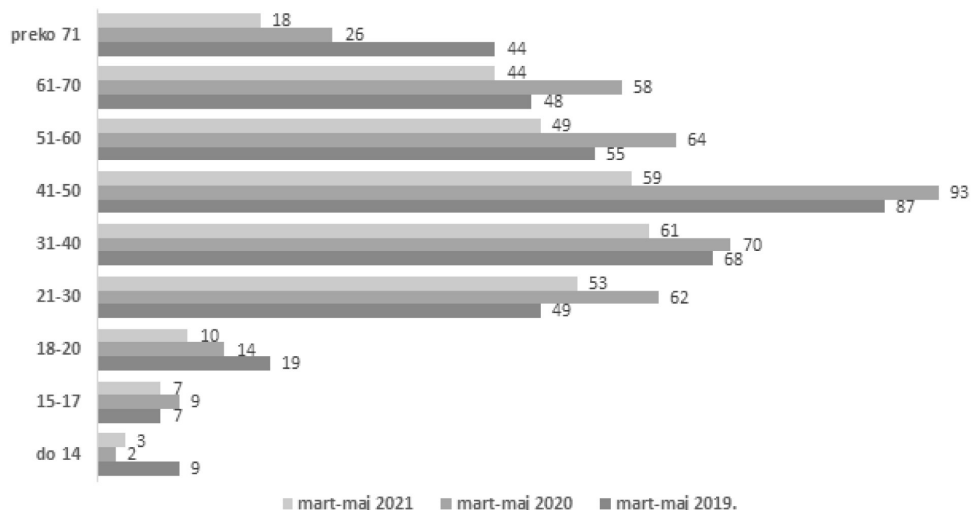
U pogledu karakteristika učinilaca nasilja, upadljiv je podatak o povećanju prijavljenih učinilaca koji su u specijalnom povratu (Tabela 2). U posmatranom periodu se uočava trend povećanja broja povratnika, pri čemu se najveće povećanje beleži tokom 2020. godine u odnosu na 2019. godinu, kada je broj prijavljenih učinilaca u specijalnom povratu povećan za 8,2%.

Tabela 2. Specijalni povrat učinilaca nasilja u porodici

	2019.			2020.				2021.			2022.		
	Broj učinilaca	Povrat		Broj učinilaca	Povrat			Broj učinilaca	Povrat		Broj učinilaca	Povrat	
		N	%		N	%	+/-		N	%		N	%
Ukupno	1350	331	24,5	1257	411	32,7	+8,2%	1186	441	37,2	1193	461	38,6
Kragujevac mart-maj	233	53	22,7	181	53	29,3	+6,5%	178	59	33,1			
Region mart-maj	120	25	20,8	160	52	32,5	+11,5%	115	35	30,4			

Kada su u pitanju žrtve nasilja u porodici, u preko dve trećine prijavljenih slučajeva žrtve su ženskog pola. Tokom perioda vanrednog stanja usled pandemije virusa COVID-19, u odnosu na isti period 2019. godine, uočava se povećanje broja žrtava muškog pola u odnosu na žene koje su i dalje zastupljene u pretežnom broju, odnosno u više od dve trećine prijavljenih slučajeva nasilja.

Žrtve, kao i učinioci, pripadaju različitim starosnim kategorijama. Tokom COVID-19 perioda 2020. godine beleži se porast broja žrtava u starosnim kategorijama 21 do 30 godina i 51 do 60 godina u odnosu na isti period 2019. godine, ali i smanjenje u najbrojnijim kategorijama 31 do 40 i 41 do 50 godina (Grafikon 2).

Grafikon 2. Zrtve nasilja u porodici – starosna struktura za period mart-maj 2019-2021

U svim posmatranim periodima supruga je najčešće žrtva nasilja u porodici. Druga najčešća žrtva nasilja u porodici je otac, potom sledi majka kao žrtva, pa emotivni partner i nevenčana supruga. U kritičnom COVID-19 periodu mart-maj 2020. dolazi do uvećanja broja žrtava u svim navedenim kategorijama i pojavljivanja sina kao žrtve. Nakon kritičnog COVID-19 perioda, za razliku od drugih kategorija, zadržava se povećano učešće oca i majke kao žrtava, a sin se ne pojavljuje kao žrtva. Poređenje proseka međusobnih odnosa učinilac-žrtva po godinama i perioda mart-maj 2020. godine pokazuje da u kritičnim mesecima (mart, april 2020.) jedan učinilac vrši nasilje prema većem broju žrtava, dok se već u maju 2020. kao i u narednoj godini ovaj odnos vraća na stanje karakteristično za period pre izbijanja pandemije (Tabela 3).

Tabela 3. Brojčani odnos učinilac – žrtva za period mart-maj 2019.-2021.

Godina	Mart			April			Maj		
	Učinioci	Žrtve	Odnos*	Učinioci	Žrtve	Odnos	Učinioci	Žrtve	Odnos
2019.	137	148	1 : 1,08	104	119	1 : 1,14	112	119	1 : 1,06
2020.	83	101	1 : 1,22	120	140	1 : 1,17	138	101	1 : 0,73
2021.	78	81	1 : 1,04	106	106	1 : 1	109	117	1 : 1,07

Diskusija

Sprovedeno istraživanje je pokazalo da u periodu 2019-2021. godine postoji trend pada ukupnog broja prijavi nasilja u porodici na teritoriji PU Kragujevac ali je pad manje izražen u odnosu na trend pada za celu Srbiju. Takođe se uočava i da u ukupno prijavljenom nasilju u porodici na području cele Srbije tokom kritičnog perioda mart-maj 2020. godine udeo nasilja u porodici prijavljenog na teritoriji PU Kragujevac beleži povećanje. Kako je i na teritoriji grada Kragujevca u posmatranom periodu došlo do pada prijavljenog nasilja u porodici, izgleda da je razlika u dinamici trenda pada u odnosu na celu teritoriju Srbije posledica porasta u prijavljenom nasilju u drugim manjim opštinama teritorije PU Kragujevac (Rača, Batočina, Topola, Knić, Aranđelovac, sa izuzetkom teritorije Lapova). S obzirom na to da se radi o relativno malim brojevima prijavljenog nasilja u ovim opštinama (koji ipak utiču na karakteristike trenda) teško je objasniti ovu razliku. Više podataka o prijavljenom nasilju u manjim mestima moglo bi da ukaže na razlike u faktorima relevantnim za prijavu nasilja.

Rezultati sprovedenog istraživanja na teritoriji Kragujevca potvrđuju ranije sprovedena istraživanja koja takođe ukazuju na generalni pad prijavi nasilja u porodici u Srbiji tokom primene mera zatvaranja zbog pandemije COVID-19 (Brejtvejt, 2021: 44; Lukić, 2021: 288; Nikolić-Ristanović, 2021: 157). Sličan trend je zabeležen i u Bosni i Hercegovini, Grčkoj, Portugaliji, Rumuniji, Čileu i Boliviji (Bettinger-Lopez, Bro, 2020: 2; Grbić Pavlović, 2020: 14-17; Artinopoulou, 2021: 9-10; Bonea i dr., 2022: 41; Ribeiro i dr., 2022: 1234). Trend pada nasilja u porodici u Kragujevcu i celoj Srbiji tokom pandemije je u skladu sa opštim trendom pada prijavljenog kriminaliteta u Srbiji tokom 2020. godine (Lukić, 2021: 287), sa najvećim zabeleženim padom upravo tokom perioda vanrednog stanja (Nikolić-Ristanović, 2021: 152).

Psihičko i fizičko nasilje je najzastupljenije i tokom kriznog COVID-19 perioda i u tom smislu nema bitnih razlika u posmatranim celogodišnjim i tromesečnim periodima. Razlika postoji u ekonomskom nasilju, koje beleži trend blagog povećanja (+1,5%) u periodu vanrednog stanja u odnosu na isti period prethodne godine, što bi se moglo dovesti u vezu sa finansijskim problemima sa kojima su se porodice suočile tokom pandemije, tim pre što se u periodu mart-maj 2021. godine, kada mere zatvaranja uveliko nisu bile na snazi, beleži pad ove vrste nasilja.

Vremenski posmatrano, nasilje je najčešće vršeno u periodu od 12 časova do ponoći, nešto češće u periodu od 12 časova do 18 časova u kritičnom periodu, što generalno predstavlja vreme kada su članovi porodice tokom primene mera zatvaranja imali najučestalije međusobne interakcije.

Kao i u ranijem i u naknadnom periodu, nasilje u porodici je i u periodu posmatranja rodno zasnovano nasilje, jer se kao učinioci u najvećem broju javljaju muškarci, a kao žrtve žene. Blagi porast žena kao učinilaca u periodu mart-maj 2020. godine (kakav trend je zabeležen i na teritoriji cele Srbije (Brejtvejt, 2021: 63)), ne menja generalni trend upadljivo veće zastupljenosti muškaraca među prijavljenim učiniocima nasilja u porodici. Tokom posmatranih godina 2019-2021. prijavljeni učinilac nasilja u porodici je u najvećem broju slučajeva muškarac srednjih godina (od 30 do 50 godina), najčešće suprug, pa sin ili otac, u manjem broju emotivni partner, bivši suprug ili nevenčani suprug. Žrtva je u najvećem broju slučajeva srednjih godina (30 do 50 godina), najčešće supruga nasilnika, potom otac, majka, pa emotivni partner i nevenčana supruga.

Tokom vanrednog stanja u periodu mart-maj 2020. godine karakteristike i učinioca i žrtve se menjaju. Opada broj prijavljenih učinilaca srednjih godina, a raste broj učinilaca u starosnim kategorijama 21-30 godina, 51-60 godina i 61-70 godina. Kao učinilac nasilja u periodu mart-maj 2020. godine najčešće je i dalje prijavljivan suprug, ali učešće sina i oca (posebno sina, a nešto manje i oca) beleži veći rast, pri čemu se, za razliku od oca, kod sina taj rast (nešto sporiji) zadržava i u 2021. godini.

Učešće svih (porodičnih) kategorija žrtava raste u periodu mart-maj 2020. godine, a u prijavljenom nasilju se u ovom periodu kao žrtva pojavljuje i sin. Povećava se broj žrtava starosne kategorije 21 do 30 godina i 51 do 60 godina, dok se smanjuje broj žrtava u starosnoj kategoriji 30 do 50 godina. Mada su žene i dalje najčešće žrtve, u COVID-19 periodu se beleži porast broja žrtava muškog pola u odnosu na isti period prethodne i naredne godine, što je u skladu i sa drugim istraživanjima sprovedenim u Srbiji koja ukazuju na porast muških žrtava porodičnog nasilja, posebno na relaciji otac-sin, sin-otac i brat-brat (Brejtvejt, 2021: 62-63). U istom periodu, a posebno u martu i aprilu 2020. godine, za razliku od ranijih i kasnijih perioda, podaci pokazuju da jedan prijavljeni učinilac vrši nasilje prema većem broju žrtava.

Ove kvantitativne promene i njihova povezanost ukazuju da je u toku kritičnog COVID-19 perioda došlo do promena u mehanizmima viktimizacije i

u strukturi nasilja u porodici, na šta ukazuju i prethodna istraživanja (Nikolić-Ristanović, 2021: 163-166). Promene u starosnim i u porodičnim kategorijama prijavljenih učinilaca i žrtava, kao i rast broja žrtava nasilja muškog pola, ukazuju da u ovom periodu raste nasilje među muškim članovima porodice, sina prema ocu ali i oca prema sinu, pri čemu se nasilje sina zadržava i u narednom vremenskom periodu. Raste, ali u znatno manjoj meri, i nasilje odrasle ćerke prema majci i majke prema odrasloj ćerci. Imajući u vidu i činjenicu da je najveće povećanje tokom pandemije u Srbiji zabeleženo u nasilju sina nad majkom (Brejtvejt, 2021: 62), može se smatrati da je ovo „novo“ nasilje u koje su uključeni mlađi članovi porodice inicirano konfliktima prinudnog celodnevnog zajedničkog života u malom prostoru i vremenom se prenosi i na druge članove porodice, ili predstavlja eskalaciju već postojećeg međuroditeljskog nasilja. Zabrinjava tendencija održavanja nasilja mlađih muških članova porodice i u postkovid periodu, jer ukazuje da ovo nasilje nije situacionog karaktera i ima potencijal stvaranja novog lanca nasilja i nove generacije nasilnika. Povećan broj prijavljenih učinilaca u specijalnom povratu je u određenoj meri i očekivan, ali kao takav (kao predvidiv) snažno naglašava potrebu za preduzimanjem posebnih preventivnih mera, odnosno mera pomoći i podrške žrtvama nasilnika u povratu u kriznim situacijama.

Dublja povezanost statističkih brojeva prijavljenog nasilja u porodici u posmatranom periodu ukazuje da je vreme intenzivne COVID-19 krize oživilo „staro“ nasilje u porodici, ali i stvorilo „novo“ nasilje i nove nasilnike, a žrtvama značajno otežalo prijavljivanje nasilja, na šta ukazuju i druga istraživanja (Bradbury-Jones, Isham, 2020: 2047). Stoga je teško poverovati da zabeležen pad u prijavama nasilja u porodici u Srbiji tokom vanrednog stanja usled pandemije virusa COVID-19 odražava realnu sliku stanja ove vrste nasilja u tom periodu. Tvrdnje o „skrivenoj pandemiji unutar pandemije“ (Neil, 2020) i u domaćim uslovima ne izgledaju neutemeljeno.

Sprovedeno istraživanje potvrđuje dosadašnja kriminološka saznanja o nasilju u porodici u kriznim periodima (Enarson, 1999: 746; Parkinson, 2019; Kovčo Vukadin, Škarica, 2021: 27). Prijavljeno nasilje u porodici u posmatranom periodu ukazuje na nove oblike nasilja i nove učinioce, na eskalaciju postojećeg nasilja koje u uslovima COVID-19 zatvaranja uključuje i druge članove porodice i na izražen porast povratničkog nasilja. Imajući pri tom u vidu uočeni trend opadanja broja prijavljenog nasilja i na prostoru na koje je prikazano istraživanje bilo usmereno (što je u skladu sa istraživanjima za celu

teritoriju Srbije (Brejtvejt, 2021: 44; Lukić, 2021: 288; Nikolić-Ristanović, 2021: 157)), dobijeni podaci ukazuju da je nasilje u porodici usled sprovedenih mera zatvaranja i u domaćim uslovima ostalo „zatvoreno“ unutar porodice i argumentuju pretpostavku o značajno povećanom obimu neprijavljenog nasilja.

Osnovna ograničenja sprovedenog istraživanja odnose se na limitiranost u vrsti raspoloživih podataka. Za buduća istraživanja bilo bi korisno povezivanje više vrsta različitih podataka po vremenskim periodima jer bi to moglo da ukaže na dublje veze određenih varijabli i da preciznije osvetli nove obrasce viktimizacije nasiljem u porodici u uslovima ograničenog kretanja. I pored toga, rezultati ovog istraživanja se mogu smatrati relevantnim kako za dalja kriminološka istraživanja, tako i za praksu prevencije nasilja u porodici u kriznim situacijama.

Zaključak

Povezanost porasta nasilja u porodici i kriznih perioda, na koju ukazuju kriminološka istraživanja, pokazala se i u kriznom COVID-19 periodu. Istraživanje čiji su rezultati prikazani u ovom radu ukazuje na transformaciju nasilja u porodici u vreme nametanja mera zatvaranja radi sprečavanja širenja COVID-19 zaraze. Razvijeni su novi obrasci viktimizacije, pojavilo se novo nasilje i nove kategorije učinilaca, došlo je do eskalacije postojećeg nasilja u nove oblike, povećao se obim povratničkog nasilja u porodici. Istovremeni padajući trend prijavljenog nasilja, nažalost, ne ukazuje na veću koheziju i razvijenije odnose brige i podrške unutar porodice, nego na to da je nasilje znatno ređe prijavljivano zbog socijalne izolacije i stalne prisutnosti nasilnika. Može se pretpostaviti i da je nasilje u porodici u domaćim uslovima u vreme COVID-19 pandemije u većoj meri ostalo „zaključano“ unutar porodice zbog nerazvijenosti posebnih mehanizama prijave nasilja pozivom za pomoć, što je inače bio pretežan način prijavljivanja ovog nasilja u drugim državama.

Dobijeni rezultati upućuju na pravce potrebnih mera prevencije nasilja u porodici u budućim kriznim situacijama sličnog karaktera. Ove mere treba da budu usmerene prema novim nasilnicima kako njihovo nasilje od situacionog ne bi evoluiralo u hronično, kao i prema nasilnicima u povratu jer se verovatnoća njihovog novog nasilja u ovim situacijama značajno povećava. Od posebne važnosti za domaće uslove jeste razvijanje mehanizama podrške

žrtvama i uspostavljanje različitih načina prijave nasilja u porodici putem poziva za pomoć, jer strana iskustva svedoče da je nasilje u porodici u COVID-19 periodu u najvećem broju slučajeva prijavljeno upravo putem poziva za pomoć, na način koji je u Srbiji inače nedovoljno razvijen, a u vreme COVID-19 pandemije se pokazao i kao nefunkcionalan.

Literatura

Artinopoulou, V. (2021) Domestic Violence: Evidence-based Policies Before and During the Pandemic in Greece. *Temida*, 1, str. 3-23. <https://doi.org/10.2298/TEM2101003A>

Bettinger-Lopez, C., Bro, A. (2020) A Double Pandemic: Domestic Violence in the Age of COVID-19. *Council on Foreign Relations*, 13, str. 1-7.

Bonea, G. V., Buligescu, B., Mihaiu, S. (2022) Domestic Violence Before and During the First Year of the COVID-19 Pandemic: A Rapid Review of the Context in Romania. *Journal of Community Positive Practices*, 1, str. 34-59.

Boserup, B., McKenney, M., Elkbuli, A. (2020) Alarming Trends in US Domestic Violence During the COVID-19 Pandemic. *The American Journal of Emergency Medicine*, 12, str. 2753-2755. <https://doi.org/10.1016%2Fj.ajem.2020.04.077>

Bradbury-Jones, C., Isham, L. (2020) The Pandemic Paradox: The Consequences of COVID-19 on Domestic Violence. *Journal of Clinical Nursing*, 13-14, str. 2047-2049. <https://doi.org/10.1111%2Fjocn.15296>

Brink, J., Cullen, P., Beek, K., Peters, S. (2021) Intimate Partner Violence During the COVID-19 Pandemic in Western and Southern European Countries. *European Journal of Public Health*, 5, str. 1067-1072. <https://doi.org/10.1093/eurpub/ckab093>

Campbell, A. (2020) An Increasing Risk of Family Violence During the COVID-19 Pandemic: Strengthening Community Collaborations to Save Lives. *Forensic Science International: Reports*, 2, str. 1-3. <https://doi.org/10.1016/j.fsir.2020.100089>

Despotović, V. (2022) COVID-19 i nasilje nad ženama u partnerskim odnosima. *Temida*, 3, str. 331-345. <https://doi.org/10.2298/TEM2203331D>

Enarson, E. (1999) Violence against Women in Disasters, A Study of Domestic Violence Programs in the United States and Canada. *Violence against Women*, 7, str. 742-768. <https://doi.org/10.1177/10778019922181464>

Ertan, D., El-Hage, W., Thierrée, S., Javelot, H., Hingray, C. (2020) COVID-19: Urgency for Distancing from Domestic Violence. *European Journal of Psychotraumatology*, 1, str. 1-6. <https://doi.org/10.1080/20008198.2020.1800245>

Višnja Ranđelović, Vladimir Šebek, Snežana Soković, Vladimir Janjić Nasilje u porodici tokom pandemije virusa COVID-19 na teritoriji Kragujevca

---

Islam Sifat, R. (2020) Impact of the COVID-19 Pandemic on Domestic Violence in Bangladesh. *Asian Journal of Psychiatry*, 53, str. 1-5. <https://doi.org/10.1016%2Fj.ajp.2020.102393>

Kovčo Vukadin, I., Škarica, D. (2021) Obiteljsko nasilje u vrijeme pandemije COVID-19: Stavovi hrvatskih studenata. *Temida*, 1, str. 25-54. <https://doi.org/10.2298/TEM2101025K>

Lukić, N. (2021) Pandemija COVID-19 i kriminalitet u Srbiji 2020. godine. *Crimen*, 3, str. 277-300. doi: 10.5937/crimen2103277L

Maji, S., Bansod, S., Singh, T. (2022) Domestic Violence During COVID-19 Pandemic: The Case for Indian Women. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 3, str. 374-381. <https://doi.org/10.1002/casp.2501>

Neil, J. (2020) Domestic Violence and COVID-19: Our Hidden Epidemic. *Australian Journal of General Practice*, 49, str. 1-2. <https://doi.org/10.31128/ajgp-covid-25>

Nikolić-Ristanović, V. (2021) Rasprostranjenost, oblici, karakteristike i novi obrasci viktimizacije u Srbiji tokom pandemije COVID-19. *Temida*, 2, str. 143-176. <https://doi.org/10.2298/TEM2102143N>

Parkinson, D. (2019) Investigating the Increase in Domestic Violence Post Disaster: An Australian Case Study. *Journal of Interpersonal Violence*, 11, str. 2333-2362. <https://doi.org/10.1177/0886260517696876>

Ribeiro, R., Almeida, I., Saavedra, S., Oliveira, A., Santos, M., Soeiro, C. (2022) The Different Contexts of Domestic Violence before and during the COVID-19 Pandemic: A Portuguese Overview. *Victims & Offenders*, 8, str. 1224-1240. <https://doi.org/10.1080/15564886.2022.2052214>

Rodriguez-Jimenez, R., Fares-Otero, N., Garcia-Fernandez, L. (2020) Gender-based Violence during COVID-19 Outbreak in Spain. *Psychological Medicine*, 53, str. 299-300. <https://doi.org/10.1017/s0033291720005024>

Seddighi, H., Salmani, I., Hossein Javadi, M., Seddighi, S. (2021) Child Abuse in Natural Disasters and Conflicts: A Systematic Review. *Trauma, Violence & Abuse*, 1, str. 176-185. <https://doi.org/10.1177/1524838019835973>

Xue, J., Chen, J., Chen, C., Hu, R., Zhu, T. (2020) The Hidden Pandemic of Family Violence During COVID-19: Unsupervised Learning of Tweets. *Journal of Medical Internet Research*, 11, str. 1-11. <https://doi.org/10.2196/24361>

Internet izvori

Brejtvejt, B. (2021) *Procena uticaja krize izazvane kovidom-19 na efikasnost institucionalnog odgovora na rodno zasnovano nasilje*. Beograd: Vlada Republike Srbije, Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost; UNPD. Dostupno na: <https://www.undp.org/sr/serbia/publications/procena-uticaja-krize-izazvane-kovidom-19-na-efikasnost-institucionalnog-odgovora-na-rodno-zasnovano-nasilje>; stranici pristupljeno 25.1.2023.

Canadian Red Cross, International Federation of Red Cross, Red Crescent Societies (2012) *Predictable, Preventable - Best Practices for Addressing Interpersonal and Self-Directed Violence During and After Disasters*. Dostupno na: <https://reliefweb.int/report/world/predictable-preventable-best-practices-addressing-interpersonal-and-self-directed>; stranici pristupljeno 18.1.2023.

Council of Europe (2020) *Promoting and Protecting Women's Rights at National Level*. Dostupno na: <https://www.coe.int/en/web/genderequality/promoting-and-protecting-women-s-rights>; stranici pristupljeno 15.1.2023.

Fraser, E. (2020) *Impact of COVID-19 Pandemic on Violence against Women and Girls*, UK Aid VAWG Helpdesk Research Report. Dostupno na: <https://gbvguidelines.org/wp/wp-content/uploads/2020/03/vawg-helpdesk-284-covid-19-and-vawg.pdf>; stranici pristupljeno 10.2.2023.

Grbić Pavlović, N. (2020) *Nasilje u porodici u doba pandemije, Uticaj preventivnih mjera za korona virus na nasilje u porodici u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Friedrich Ebert Stiftung. Dostupno na: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/16867.pdf>; stranici pristupljeno 15.1.2023.

Grierson, J. (2020, 15. april) Domestic Abuses Killings 'More than Double' amid COVID-19 Lockdown, *The Guardian*. Dostupno na: <https://www.theguardian.com/society/2020/apr/15/domestic-abuse-killings-more-than-double-amid-covid-19-lockdown>; stranici pristupljeno 20.1.2023.

Ivandić, R., Kirchmaier, T., Linton, B. (2020) *Changing Patterns of Domestic Abuse During COVID-19 Lockdown*. London: Centre for Economic Performance. Dostupno na: <https://cep.lse.ac.uk/pubs/download/dp1729.pdf>; stranici pristupljeno 30.1.2023.

Instituto Mujeres, *The Gender Approach, Key in COVID-19 Response*. Dostupno na: https://www.inmujeres.gob.es/disenov/novedades/PlantillaCovid-19/EN_IMPACTO_DE_GENERO_DEL_COVID-19_03_EN.pdf; stranici pristupljeno 1.2.2023.

UN Women (2020) *COVID-19 and Ending Violence against Women and Girls*. Dostupno na: <https://perma.cc/G48D-BVCU>; stranici pristupljeno 26.1.2023.

Wheeler, T., Lovell, C. (2020) *Portland Police Bureau Annual Report 2020*. Dostupno na: <https://www.portlandoregon.gov/police/article/785376>; stranici pristupljeno 26.1.2023.